

FTAXP 81.93.25
ӘОЖ 304.44
JEL I3, J16, J30, J40

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2023-1-3-48-62>

Д.Х. БАСТЫКОВ,*¹

докторант.

*e-mail: dostiyar.bastykov@narxoz.kz

ORCID ID: 0000-0001-6735-352X

Я.А. ЕРАЛИЕВА,¹

PhD, профессор.

e-mail: yana.yeralyeva@narxoz.kz

ORCID ID: 0000-0002-2318-5920

М.А. АЙТҚАЗИНА,²

PhD, профессор.

e-mail: m.aitkazina@turana-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-8410-0900

¹Нархоз университеті,

Алматы қ., Қазақстан

²Алматы технологиялық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

МЕМЛЕКЕТТІҢ ӘЛЕУМЕТТІК САЯСАТЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖҰМЫССЫЗДЫҚ ДЕҢГЕЙІНЕ ӘСЕРІ

Андатпа

Қазақстанда халықты әлеуметтік қолдау жүйесінің қалыптасу процесі терең әлеуметтік-экономикалық реформалармен байланысты. ҚР-да қабылданған соңғы бағдарламалық құжаттар адами капиталды дамытуға, халықтың өмір сүру сапасы мен деңгейін арттыруға ғана емес, қоғам мүшелерінің әлеуметтік-экономикалық қорғалуын күшейтуге бағытталған. Халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған барабар әлеуметтік саясатты жүргізу мемлекеттің маңызды функцияларының бірі болып табылады. Бұл зерттеудің мақсаты жұмыссыздық пен халықтың кедейлігі, әлеуметтік теңсіздік мәселелерін, сондай-ақ оңтайландыруға байланысты мемлекеттік саясаттың шараларының әсерін қарастыру болып табылады. Зерттеу әдістері шолу, жалпылау, статистикалық және сандық талдау болды. Зерттеудің ақпараттық базасы отандық әлеуметтік қамсыздандырудың негізгі проблемаларын көрсететін Ұлттық статистикалық бюросының деректерін қамтыды. Зерттеу барысында халықтың табысын арттыру бойынша мемлекеттің бағдарламаларын іске асыру толық нәтиже бермегені анықталды. Жүргізілген зерттеу номиналды табыс динамикасының өсуімен халықтың нақты табысының төмендеуін, ауыл және қала тұрғындарының табыс теңсіздігінің жоғары үлесін көрсетті, бұл жалпы экономикалық өсудің баяулауымен және инфляцияның өсуімен байланысты. Сонымен қатар, зерттеу өзін-өзі жұмыспен қамтыған халықтың жоғары үлесін анықтады, олар өкінішке орай өнімсіз жұмыстармен айналысады, нәтижесінде кедейліктің өсуіне әкеледі. Осы жағдайларды ескеріп халықты әлеуметтік қолдау шараларын жүйелендіру үшін халықтың табысын теңестіретін мемлекеттік жобаларды іске асыру қажет.

Тірек сөздер: әлеуметтік саясат, оңтайландыру, кедейлік, жұмыссыздық, табыс, өмір сүру құралдары.

Кіріспе

Кез келген елдің әлеуметтік жағдайы арқылы сол елдің даму болмысын және бет бейнесін көре аламыз. Бұл сол елдегі жүргізілген саясаттың қаншалықты қалай іске асырылуынан байқауға болады. Еліміз тәуелсіздікке қол жеткізгеннен бері саяси даму жолында көптеген әлеуметтік бағдарламаларды жүзеге асыруда. Қазақстан 30 жылдық тарихи даму жылдарында еліміздің даму мүмкіндіктерінің жаңа перспективалары ашылды. Дегенмен соңғы жылдары әлемдегі саяси ахуалдың шиленісі кесірінен әлем мазасыз күй кешуде.

Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаев 2020 жылғы қыркүйектегі Қазақстан халқына жолдауында қазіргі саяси қиын, ахуалды жағдайда бірінші тұрған басты міндет әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты, жұмыс орындарын және халықтың табысын сақтап қалу деген болатын [1].

Соңғы жылдары елімізде орын алған саяси және әлеуметтік экономикалық мәселелер реформалау арқылы шешіледі көздейді. Демек жаңа басқару реформалары мен қоғамдағы өзгерістерді жалғастыру қажеттілігі туындады. Ең бастысы реформалауда халық игілігі үшін адал бәсекелестік ортаны құру арқылы бизнесті жүргізу, жоғары білім мен біліктің арқасында өнеркәсіп саласын инновациялық дамытуға назар аударған жөн. Әлеуметтік қызметтің ең негізгі проблемаларының бірі кедейшілікпен күрес, халықтың денсаулығын жақсарту, жұмыссыздық, қоршаған ортаның ластануы, сыбайлас жемқорлық, ана мен бала өлімі және тағы басқалар.

Әлеуметтік саясат – бұл елдің әр бір тұрғындарының лайықты өмір сүру мақсатындағы материалдық игіліктерді бөлу мен қайта бөлудегі мемлекеттік институттардың қызметі. Әлеуметтік объектіге – ел ішіндегі азаматтар мен топтар ажатады, яғни ол елдің халқы болып табылады. Әлеуметтік субъектіге – заңдар мен нормативтік-құқықтық база мен мемлекеттік саясаттың мақсат міндеттерін іске асыратын адамдар жатады.

Қазіргі таңда әрбір мемлекет әр түрлі жобалар мен іс-шаралар арқылы халықтың табысын, әл-ауқатын арттыру мен қатар азаматтардың лайықты өмір сүруі үшін жағдайлар жасауға тырысады. Осындай жобаларға Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспарын жатқыза аламыз. Оның бірінші басым бағыттарының бірі «Әділ әлеуметтік саясат» тұрғындарды жұмыспен қамту, әлеуметтік жағдайы төмен және аз қамтылған азаматтарға әлеуметтік төлемдер мен жәрдемақылар бойынша жәрдемдесу, ел азаматтарының әл-ауқатына әсер ететін денсаулық жүйесін дамытуға бағытталған [2].

Қазіргі кезде Қазақстандағы саясаттың мақсаты – ұлт қауіпсіздігін сақтау, азаматтардың табысын арттыру мен тұрмыс тіршілігін жақсарту болып табылады. Бұл жөнінде президентіміз Қ.К. Тоқаев өзінің 2021 жылғы 1 қыркүйектегі жолдауында «Әр азаматтың тәуелсіздік жетістігін сезіне алуы біз үшін өте маңызды. Оның басты көрнісі ретінде еліміздегі бейбіт өмір, тұрақтылық пен тыныштықты айта аламыз. Онымен қоса азаматтардың тұрмыс деңгейінің жақсаруы мен болашаққа сеніммен қарауы оның негізі», – деген болатын [3].

Қазақстанның дамуындағы тәжірибеден байқайтынымыз мемлекеттік қызметтегі кемшіліктерді тек реформалау арқылы түзетуге болатынын көрсетті. Осы мақсатта ҚР Президенті Қ.К. Тоқаевтың 2022 жылдың 1 қыркүйегіндегі кезекті жолдауында «Әділетті мемлекет» құру керектігін атап өтті [4]. Жолдауда мемлекеттік басқару ісін оңтайландырумен қоса саяси қызметкерлердің жауапкершілігін арттыру арқылы мемлекеттік басқару ісін қайта жаңғыртуды мақсат тұтты. Мұндай әкімшілік реформалардың сәтті жүргізілуі мемлекеттік басқару қызметін дамытуға кепіл бола алады.

Зерттеуіміздің негізгі мақсаты еліміздегі халықтың әлеуметтік қорғалуы мен тұрғындардың лайықты өмір сүруіне табысқа талдау жасап қысқартулар есебінен туындаған жұмыссыздықтың рөлін анықтау.

Материалдар мен әдістер

Біздің зерттеуіміз құрылымдық тәсіл негізінде жүргізілді. Зерттеу барысында әртүрлі ғылыми әдістер қолданылды. Олардың негізгілері әлеуметтік мәдени және салыстырмалы талдау әдісі болды, дереккөздерді, құжаттарды, оның ішінде заңдар мен басқада нормативтік ережелерді жалпылау, талдау жасалды, бұл бізге қарастырылған мәселелерді жан жақты зерттеуге мүмкіндік берді және статистикалық әдіс арқылы зерттелетін құбылысты сипаттайтын сандық деректерді алуға мүмкіндік берді. Зерттеудің ақпараттық базасы ретінде отандық әлеуметтік қамсыздандырудың негізгі проблемалары көрсетілген ғылыми ақпараттар мен Қазақстанның Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының 2018–2022 жж. дерекқорлары құрады. Қазақстандағы орташа жалақы динамикасы, халықтың ақшалай табыстары мен шығыстар құрылымы, ерлер мен әйелдердің жұмыспен қамту сапасын өлшеу көрсеткіштері, өңірлер бойынша ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен табысы бар халықтың үлесі секілді көрсеткіштер қаралды.

Негізгі ережелер

Әлеуметтік реформаларды тиімді жүргізу мемлекеттік басқару институттарының басты міндеті болып табылады. Елімізде әлеуметтік сақтандырудың және әлеуметтік қамсыздандырудың аралас моделі қалыптасқан.

Мемлекетіміздегі жүргізіліп жатқан әлеуметтік саясаттың мақсаты халықты жұмыспен қамту кезіндегі мәселелерді жүйелі түрде іс-шаралар арқылы шешуді талап ететіні сөзсіз. Мемлекеттің әлеуметтік саясатын орындау мақсатында, тиісті министрліктердің басым бағыты ретінде: халықтың жұмысынан айырылуы мен болмауын, еңбек заңына сәйкес азаматтардың құқықтарының бұзылуын, асыраушысынан айырылуын, қарттықтың, мүгедектіктің салдарын, табыстың ең төменгі шекті деңгейінен төмен болмауын басқару.

Халықтың кедей топтарын азайту, жұмыспен қамту арқылы халықтың табысын арттыру еліміздің азаматтарының сапалы медициналық қызметке қол жетімділігі және халықты әлеуметтік қорғауды жетілдіру еліміздегі қоғамдық институттардың көмегімен мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттырады.

Әдебиетке шолу

Әлеуметтік саясат – мемлекеттің ішкі саясатының ажырамас бөлігі болып табылады және әлеуметтік экономикалық жағдайларға байланысты өзіндік ерекшеліктері бар. Халықты әлеуметтік қамсыздандыру мәселелерінің бірі ретінде жұмыссыздық пен тұрғындардың табысы бұл халықтың осал топтарына әсер еткен саяси-экономикалық ахуалдың жағдайында өзекті болып отыр. Еліміздегі саяси жағдайдағы экономикалық қатынастардың өзгеруі әлеуметтік саланың одан әрі реформалануына әкелді. Мемлекеттің экономикалық және саяси құрылым ретінде қалыптасуы оның өз азаматтарының мүдделерін қаншалықты толық қанағаттандыруына байланысты екенін көрсетті.

Халықты әлеуметтік қолдау мәселелері төмендегі тиісті халықаралық актілердегі құжаттарда көрініс тапты. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы (1948 ж.), Халықаралық еңбек ұйымының № 102 «Әлеуметтік қамсыздандырудың ең төменгі нормалары туралы» конвенциясы (1952 ж.), Халықаралық еңбек ұйымының № 128 «Мүгедектігі қарттығы және асыраушысынан айрылу жағдайы бойынша жәрдемақылар туралы» конвенциясы (1967 ж.), Халықаралық еңбек ұйымының № 157 «Әлеуметтік қамсыздандыру саласындағы құқықтарды сақтаудың халықаралық жүйесін белгілеу туралы» конвенциясы (1982 ж.), Еуропалық әлеуметтік хартия (1996 ж. қайта қаралды) Еуропалық әлеуметтік қауіпсіздік кодексі (1990 ж. қайта қаралды), Қазіргі заманғы әлеуметтік қорғау институттарының қалыптасуына қатысты 1952 ж. қабылданған Халықаралық еңбек ұйымының № 102 «Әлеуметтік қамсыздандырудың ең төменгі нормалары туралы» конвенциясы үлкен әсер етті. Роберт Пинкер (1958 ж.), Ричард Титмус (1974 ж.) [5], және Н. Менинг, Госта Эспинг-Андерсон (1990 ж.), халықты әлеуметтік қамсыздандырудың негізгі модельдерін өз еңбектерінде қарастырды [6]. Сонымен қатар өткен ғасырдың 70–80-ші жж. Р. Пинкер, Р. Титмус, және Эспинг-Андерсон, батыстың экономикалық дамыған елдеріндегі әлеуметтік саясат модельдерінің типологиясын жасады. Бұл модельдердің ерекшелігі мемлекеттің әл-ауқаттық теориясына негізделген. А.А. Дробозинаның пікірі бойынша әдебиеттерде «Әлеуметтік қамсыздандыру» әр түрлі көзқарастар тұрғысынан қарастырылады [7].

Бұл мәселе бойынша бір жақты туындайтын ойлар жоқ. Өйткені әр түрлі көзқарастарды қарастыра отырып «әлеуметтік қамсыздандыруды» зерттеушілер кең мағынада қарастырды, оған ана мен баланы әлеуметтік қамтамасыз етуге байланысты, қартайған шағында ақысыз медициналық көмек секілді әр түрлі іс шаралар жатады.

Зерттеушілердің келесі тобы «Әлеуметтік қамсыздандыруды» тар мағынада қарастырды және оған әлеуметтік сақтандырумен қамтылған қамсыздандыру түрлерін жатқызды. Зерттеушілердің тағы бір тобы еңбекке жарамсыздарды қамтамасыз етудің әртүрлі түрлері мен нысандарын, соның ішінде әлеуметтік сақтандыруды қамтитын «әлеуметтік қамсыздандыру» деген біртұтас ұғым бар деп санайды.

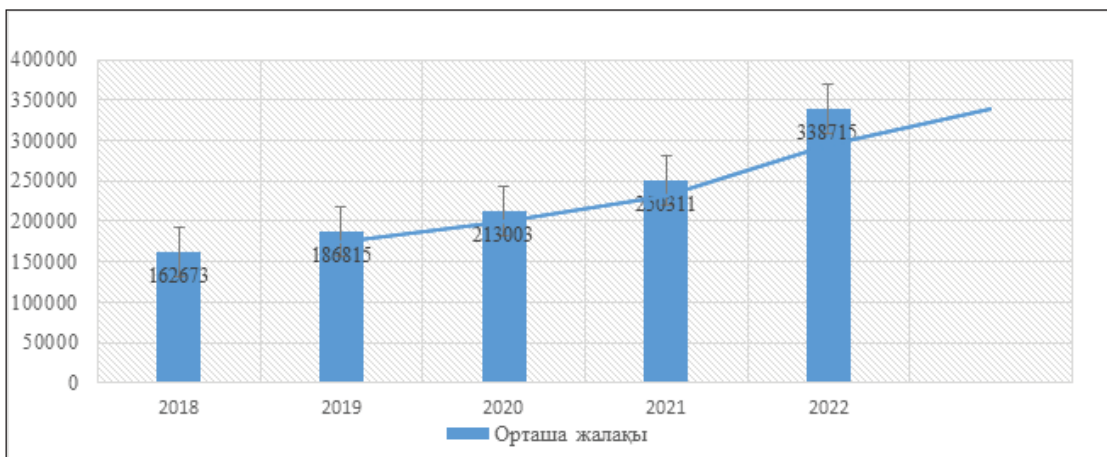
Шетелдің авторлары арасында R. Bénabou (2000 ж.) теңсіздік теориясын дамыту мен Америка Құрама Штаттары мен Батыс Еуропадағы әлеуметтік сақтандыру мен қаржыны қайта бөлудің әртүрлі жүйелерін түсіндірді [8], R. Holzmann (2001 ж.) өз жұмысында тәуекелдерді әлеуметтік басқаруға негізделген әлеуметтік қорғаудың жаңа анықтамасы мен тұжырымдамалық негіздерін анықтады [9], M. Huggett (2010 ж.) әлеуметтік қамсыздандыру жүйесін реформалауды қарастырды [10], Wonik Kim (2014 ж.) әлеуметтік сақтандыруды мемлекеттік қолдау жүйесін талдайды [11], Ehtisham Ahmad (2014 ж.) дамушы елдердегі әлеуметтік қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелерін, әсіресе оның мақсатты топтарды қорғаудағы тиімділігін қарастырды [12], Пандемияның әлеуметтік саясатқа әсерін зерттеген авторлар: D. Béland (2021) [13], D. Zhang (2021 ж.) [14], U. Gentilini (2020 ж.) [15], C. Wong (2020 ж.) [16], Н. Яшиной (2020 ж.) [17].

Ресей ғалымдары Т.М. Малеева (2010 ж.) [18], С.Г. Мисихина (2011 ж.) [19], Б. Ракитский (1993 ж.) [20], Г.В. Сулейманова (1997 ж.) [21], В.П. Юдина (1995 ж.) [22], нарықтық экономика жағдайында халықтың әлеуметтік қорғау жүйесін дамытудың әртүрлі аспектілерін зерттеген. Қазақстан экономикасының әлеуметтік бағдарын дамытудың стратегиялық мәселелерінің зерттеулері белгілі ғалымдар: А. Әлімбаев, Ө. Баймұратов, А. Қошанов, М. Мелдеханов, Б. Тәттібеков (2006 ж.) [23], және т.б. еңбектерінде көрініс тапты.

Мемлекеттік секторды реформалау мемлекеттің кейбір функцияларын жеке секторға берудің перспективасын Sato (2007 ж.) ұсынды [24]. Яғни жергілікті өзін-өзі басқарудың жобаларын бағалау, жеке секторларды анықтап сипаттау және болжамды нақтылау арқылы. Зерттеу нәтижесі арқылы жобаларды бағалаудың тиімділігін, секторлардың сандық түрде нақтылануын және жергілікті өзін-өзі басқару жобаларының 35% мемлекеттік сектордан жеке секторларға ауыстыру тиімділігін анықтады.

Нәтижелер мен талқылау

Әлеуметтік теңсіздікті теңестіру мен халықтың әлеуметтік қорғалуы және азаматтардың лайықты өмір сүруін қамтамасыз ету қазақстандық әрбір жанұяның ақшалай табыстарын қысқарту жағдайында өзекті мәселеге айналып отыр. Бүгінгі елдегі жағдайда әрбір азамат тапқан табысының басым бөлігін азық-түлік тауарын алуға сондай-ақ қызметтерді төлеуге жұмсайды. Демек, мұндай жағдайдан халықтың өмір сүру сапасының жеткіліксіз екенін байқаймыз.

Сурет 1 – Қазақстанның 2018–2022 жж. орташа жалақы динамикасы, мың теңге

Ескертпе: [25] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған.

1-суреттен байқайтынымыз 2018–2022 жж. аралығында орташа жалақының өсуі байқалуда. Сонымен экономикалық өсім кезінде орташа кіріс пен жалақы арасындағы алшақтық

қысқаруда. Есесіне зейнетақының орташа мөлшері (109 224 теңге) мен орта жалақының (338 715 теңге) алшақтығын байқаймыз. 2022 жылдың мәліметі бойынша орташа зейнет ақы мөлшері 109 224 теңге, ал орташа жалақы 338 715 теңгені құрады. Қазақстанда 2022 жылда атаулы жалақының орташа мәні 338,7 мың теңге болды. 2021 жылмен салыстырғанда 22,9%-ға өсіп нақты мәні 2,8 пайызды құрады [26].

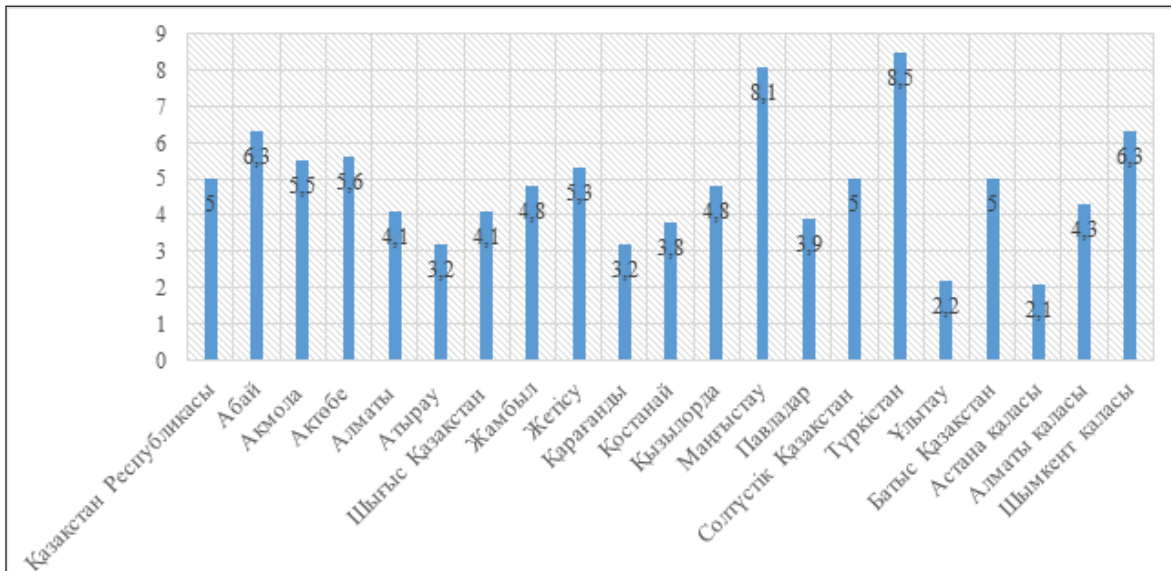
Президентіміз Қ.К. Тоқаев Үкімет отырысында орташа жалақы бойынша: «Жалпы халықтың табысын арттырып, тұрғындарымыздың арасындағы табыстық теңсіздіктерді қысқарту қажет», – деген болатын. Табыс – халқымыздың әл-ауқатын тұрмыс тіршілігін және болашаққа сенімін нығайтудың басты факторы. Өкінішке орай, соңғы кезеңде халқымыздың табысы әлеуметтік трансферттер есебінен өсіп отыр, негізінен экономикалық жақсару есебіне болуы керек. Бес жылда әлеуметтік трансферттер 17%-дан 29%-ға, тұрғындардың табыстарында еңбек қатынасының үлесі 80%-дан 67%-ға дейін қысқарды. Бұл халықтың табысы жалақыға емес бюджетке тәуелділігін байқатады. Қазір елімізде қарызға батқан адамдар саны күрт өсіп жатыр. Елімізде азаматтарымыздың ең төменгі күн көріс деңгейіне жетпейтіндер саны 1 миллионға жуықтады. Бұл соңғы жылдардағы ең төмен көрсеткіш болатын.

Мемлекет басшысының айтуынша, тұрғындарымызды бюджетке тәуелді етпей, халықтың табысын арттырып, өмір сүруін жақсарту жолдарын қарастыру керек. 2022 жылдың 5 қаңтарында мемлекет басшысы жеке тұлғаларды банкрот деп тану туралы заң жобасын әзірлеуді тапсырған болатын және сол жылдың 30 желтоқсанында «Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттық туралы» Заңға қол қойды [27].

Қазақстандықтардың банкке берешегін өтей алмай отырғандарға 2023 жылдың 3 наурызынан бастап банкроттыққа өтініш беруі жүріп жатыр. Еліміз бойынша 1 миллион 180 мың адам қарызын өтей алмай жүр. Қарызы 1 триллион 100 миллиард теңгеге жуықтайды. Бұл мәлімет бір миллионнан астам қазақстандықтардың өмір сүру деңгейінің төмендігін байқатты. Қазақстанда миллиондаған азамат ең төменгі жалақымен өмір сүреді. Төменгі жалақы көлемі орташа жалақының 19%-ын құрайды. Дамыған мемлекеттерде мұндай көрсеткіш 50%-ды құрайды. Елімізде ең төменгі жалақы ЕАЭО елдерінен 34 мың, Әзірбайжаннан 16 мың, Молдавадан 25 мың, Армениядан 13 мың, Беларусьиядан 22 мыңға төмен. Сондықтан халқымыздың нашар өмір сүру анықталып отыр, оны жою үшін біз төменгі еңбекақыны қазіргі дамыған ғасырдағы өмір сүру талаптарына сай етуіміз керек.

Бұл кедейшілік әлем жұртшылығын толғандыратын үлкен мәселенің бірі болып табылады. Жер бетіндегі тұрғындардың тең жартысына жуығының бір күндік табысы 1 АҚШ долларына жуық болса, қалған жер шарының бестен бір бөлігінің күн көрісі 1 АҚШ долларына жетпейді. Кедейшілікті бағалаудың бірнеше түрлері бар. Бірінші кезекте табыс деңгейі, күнкөріс минимумы, сатып алу қабілеті мен адам дамуының индекаторларын қолданады. Қазақстан үшін кедейшілікті өлшеу индекаторы ретінде күнкөріс минимумы – 40 567 теңгені құрайды. Ең төменгі күн көріс деңгейі – мемлекеттік саясаттың маңызды құралы болып табылады.

Биыл елімізде кедейшілік шегі артты. 2017–2022 жж. салыстырғанда 10%-ға артты, яғни 2017 ж. 40%-ды құраса 2022 ж. 50%-ды құрап отыр. Жалақының жеткіліксіз деңгейі халықтың төмен табысы және адамдардың өмір сүру деңгейінің төмендеуіне әкеледі. Қазақстанда кедейшіліктің деңгейін төмендетуге бағытталған саясат тек кедей адамдардың өзіне ғана емес кедейшілікке апаратын тәуекелдерді болдырмауға бағытталған жөн. Табыстың деңгейі күн көріс деңгейінен жоғары болса өмір сүруге қажетті физикалық және ойлау қабілетін қамтамасыз етпейді. Табыс бойынша негізгі көрсеткіштер күн көрістің төменгі шегі мен кедейшілік минимумды қоржын негізінде анықталады. Табыстық емес кедейшіліктің критеріі әлеуметтік игіліктер мен қызметтердің қол жетімді төменгі деңгейі. Халықтың тұрмыс деңгейі әлеуметтік-экономикалық дамудың жағдайында адамдардың тауарлар мен көрсетілетін қызметтерге әр түрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру мен сипатталады. Жалпы тұрмыс деңгейін халықтың әл-ауқатын материалдық, әлеуметтік, мәдени игіліктерді тұтынудағы әлеуметтік экономикалық санаты ретінде айқындауға болады.

Сурет 2 – Қазақстанның 2022 жылғы төменгі күнкөріс деңгейінен төмен табысы өңірлер бойынша халықтың үлесі, пайызбен

Ескертпе: [28] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған.

2-суреттен көріп отырғанымыздай кедейлік деңгейі бойынша төмен халықтың үлесі, үй шаруашылықтарын зерттеу нәтижелері бойынша 2022 ж. 5%-ды құрады. Кедейліктің тереңдігі мен өткір көрсеткіштерінің мәндері 0,8 және 0,2%-ды құрады.

Кесте 1 – Қазақстанның 2022 жылғы халықының ақшалай табыстары мен шығыстарының құрылымы

№	Табыстар		Шығыстар			
	Ақшалай табыстардың барлығы		100%	Ақшалай шығыстардың барлығы		
1	Еңбек қызметінен түскен табыстар		73,5	Тұтыну шығыстары		
2	Жалдамалы жұмыстан түскен табыс	64,0		Азық-түлік тауарлары	50,8	92,7
3	Жалдамалы емес жұмыстан түскен табыс және кәсіпкерлік қызметтен түскен табыс	9,5		Азық-түлік емес тауарлар	25,4	
4	Зейнетақы		18,3	Ақылы қызметтер	16,5	
5	Жәрдемақы		3,7	Алименттер, материалдық көмек		1,7
6	Тұрғын үйлік көмек және АӘК		0,1	Салықтар, төлемдер және басқа төлемдер		0,2
7	Стипендиялар		0,4	Кредит пен қарызды өтеу		5,4
8	Туыстары мен таныстарынан материалдық көмек, алименттер		2,2			
9	Меншіктен түскен табыстар		0,4			
10	Өзгеде ақшалай табыстар		1,4			

Ескертпе: [25] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған.

1-кестеде еліміздегі азаматтардың табыстары мен шығыстарын салыстырмалы түрде пайыздық өлшем бойынша талдау жасаймыз. Халқымыздың еңбек нарығындағы табыс үлесі 73,5%, оның ішіндегі 64,0%-ы, яғни басым көпшілігі жалдамалы жұмыстан түсетін табысты құрайды, 9,5%-ы кәсіпкерлік табыс пен өзгеде жұмыстар. Демек, елімізде азаматтардың басым көпшілігі жұмыс бастылығын байқатады. Кестеде әлеуметтік топтардың (зейнетақы, жәрдемақы, АӘК тұрғын үйлік көмек, стипендия) жалпы табыс үлесі 22,5%-ды құрап отыр.

Азаматтарымыздың көпшілігі тапқан табыстарының 92,7% тұтыну шығыстарына жұмсайды. Соның ішінде жалақыларының 50,8%-ы азық-түлік тауарларына кетеді. Соңғы жылдарда елдегі саяси ахуалға байланысты азық-түлік тауарларының бағасының күрт өсуі байқалуда, тұрғындардың табысының 50% өмір сүрудің ең қажетті азық-түлігіне жұмсалады деген сөз. Шетелдің дамыған елдерінде бұл көрсеткіш басқаша табыстың тек 10% азық-түлікке жұмсайды. Көршілес Ресей елінде бұл көрсеткіш табыстың үштен бірін құрайды. Халықтың көбісі табысын күн көріске яғни азық-түлік сатып алуға жұмсайды. Қалған тұрмыс деңгейіне қажеттіліктерді (көлік, тұрмыстық техника) несие есебінен қамтамасыз етіп жатыр. Халықтың қарызға белшесінен батуы үлкен әлеуметтік мәселелерге әкеліп соқтырады.

Барлық елдерде жалақы халық табысының теңсіздігіне себеп болады. Мұндай жағдай сұраныс пен ұсыныс заңдылықтарымен анықталады. Демек ұсынысқа қарағанда сұраныс жоғары болса әрине еңбекақы төмен болады. Есесіне мұндай төмен жалақыдағы жұмысқа баратындар өмірлік қажеттіліктерін өтеу мақсатында тәуекелге барады. Еңбек нарығы мен еңбекақы төлеу саясаты, экономикалық өсім, инфляция, халықтың табысқа әсер ететін факторлар ретінде қарастырылады. Еліміздегі демографиялық факторлар еңбек нарығындағы көрсеткіштердің өзгеруіне алып келеді. Өйткені елімізде жылдан жылға демографиялық өсім байқалуда. Нәтижесінде қосымша жұмысқа сұраныс артып, жұмыссыздар санының көрсеткішін жоғарлату ықтималдығы басым болады.

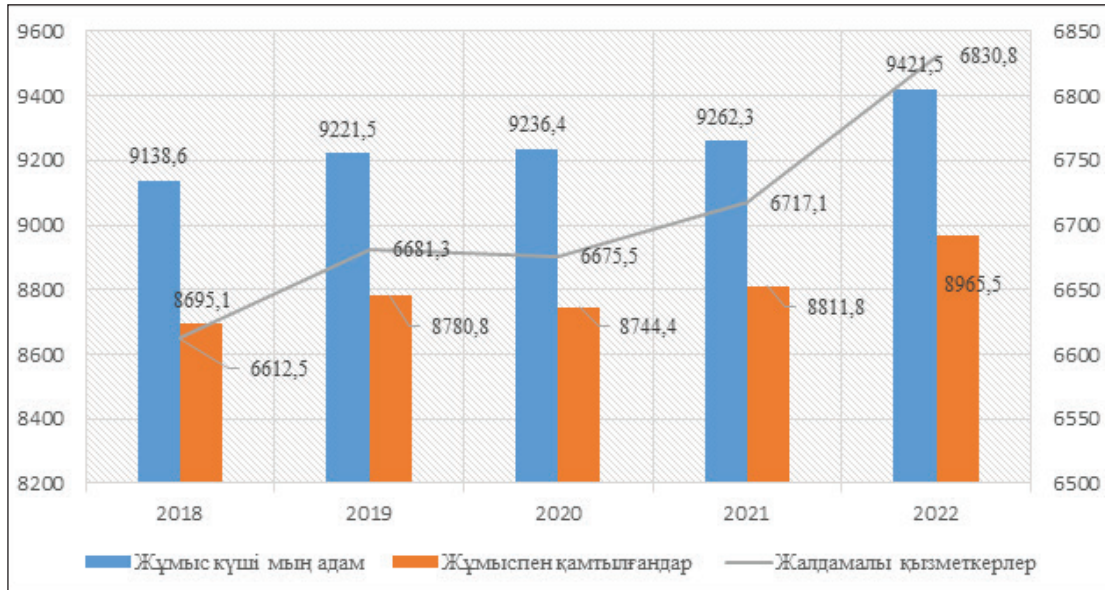
Кесте 2 – Қазақстандағы 2018–2022 жж. еңбек нарығының көрсеткіштері

Көрсеткіш түрі	15 жас және одан жоғары жастағы халыққа шаққанда				
	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.	2021 ж.	2022 ж.
Жұмыс күші, адам	9 138 600	9 221 500	9 236 463	9 262 301	9 421 585
Жұмыспен қамтылған халық, адам	8 695 000	8 780,800	8 744 477	8 811 894	8 965 536
Жалдамалы қызметкерлер	6 612 500	6 681 300	6 675 519	6 717 036	6 830 886
Өзін-өзі жұмыспен қамтыған қызметкерлер	2 082 500	2 099 200	2 068 958	2 094 858	2 134 650
Жұмыссыз халық, адам	443 600	440 700	452 986	450 407	456 049
Жұмыссыздық деңгейі, %	4,9	4,8	4,9	4,9	4,8
Жастар (15–28 жаста) жұмыссыздығы деңгейі, %	3,6	3,8	3,6	3,7	3,8
Жұмыс күші құрамына кірмейтін адамдар, адам	3 907 300	3 934 000	4 045 322	4 058 508	4 268 903
Ескертпе: [25] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған.					

2-кестеде 2018–2022 жж. аралығында жұмыс күшінің артқанын байқауға болады. Еліміздегі жұмыспен қамту бойынша статистикалық деректерге жүгінетін болсақ 2022 ж. экономикамыздың түрлі салаларына 8 965 536 адам жұмыспен қамтылған. Оның ішінде 6 830 886, адам яғни 76,7% жалдамалы жұмыспен, өзін өзі жұмыспен қамтыған 2 134 650 азаматтар 23,3%-ды құрады.

2020–2022 жж. аралығында өзін-өзі жұмыспен қамтығандар өсімі байқалуда. Статистикалық деректерге сәйкес 2022 ж. еліміздегі жұмыс күші 9,421 млн азаматты құрады, бұл өткен жылмен салыстырғанда 159 284 адамға артық. Онымен қоса 15–28 жастағы азаматтардың жұмыссыздық деңгейі 0,1 пайыз артып, 3,8%-ды құрады. Жұмыссыздық бойынша бес жылдың көрсеткіштерін салыстыру нәтижесінде басым өзгерістерді байқамаймыз. Мысалы, 2020–2021 жж. жұмыссыздық деңгейі 4,9%-ды құраса, 2019 жылмен салыстырғанда 0,1%-ға жоғарлаған. Бұған әсер еткен негізгі фактор «COVID-19» індеті еді. Бүкіл әлемді шарпыған індет еліміздің

экономикасына кері әсерін тигізбей қоймады. Мұндай жағдай елімізде жұмыссыздар саны күрт артып, халықтың табысы мен тұрмыс сапасын арттыруға кедергі болды. Тек 2021 жылдың аяқ кезі мен 2022 жылдың басында елдің саяси экономикалық бағытын өзгертуден кейін біршама жақсара түсті.

Сурет 3 – Қазақстанның еңбек нарығының динамикасы

Ескертпе: [25] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған.

3-суретте 2022–2021 жж. айырмасын салыстыратын болсақ жұмыспен қамту бойынша 153,6 мың адамға, жалдамалы қызметкерлердің 113,9 мың адам есебінен өскенін байқаймыз. Онымен қоса өзін жұмыспен қамтитындар 39,9 мың адамға жетті. Білім беру 12,9%, саудада 16,8%, өнеркәсіп саласында 12,4%, ауыл шаруашылығында 12% жұмыспен қамтылғандар үлесін құрады. Толығымен жұмыспен қамтылмағандар санын салыстыратын болсақ 9,9% өсіп, 268,9 мың адамды құрады. Бұған жұмыс кестесінің сырғымалы ауысымға ауысуы, жұмыс көлемінің төмендеуі себеп болды. Негізінен еліміздегі еңбек нарығына сәйкес жұмыспен қамтылған халық аптасындағы сағат саны 39, жалдамалы жұмыста 41 сағат, өзін жұмыспен қамтитындар үшін 34 сағатты құрады. Жұмыс іздеуге ынта жігері жоқ жұмысқа дайын емес азаматтар 39,5 мың адамды құрады.

Динамикада жұмыспен қамтылғандар 2022 ж. 8,881 миллионнан 8,895 млн азаматқа дейін өсуін сипаттайды, бұл жеке өзінің есебінен жұмыспен қамтығандар санының өсуімен байқалады. Бір жылда олардың саны жоғарылап, 153 642 адамға артып 23,3% құрады. Соңғы жылда жалпы жұмыс күші 9 421,5 млн халықтың жұмыспен қамтылғандары 8 965,5 млн, нәтижесінде 456 049 адамға өсімі байқалды. Бұл өз кезегінде өзін-өзі жұмыспен қамтитындардың оң өзгерісін байқаймыз. Халықтың тұрмыс деңгейінің жақсаруындағы бірден бір фактор әлеуметтік интеграция саясаты. Еліміз көпұлтты азаматтардан тұрады. Барлық елдерде гендерлік теңдіктің болғаны дұрыс әрине. Дегенмен дүние жүзінде ерлер мен әйелдер арасында теңдік жоқ. Осыған байланысты Қазақстандағы гендерлік айырмашылықты талдап көрейік.

Кесте 3 – Қазақстандағы 2020–2021 жж. жалақыдағы гендерлік саясат

№	Қазақстандық ерлер мен әйел азаматтардың арасындағы орташа айлық жалақы	Ерлер	Әйелдер
1	2020 ж.	281 239	220 160
2	2021 ж.	243 524	182 679

Ескертпе: [30] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған.

3-кестеде 2021 ж. әйел азаматшалардың орташа еңбек ақысы 220 160 теңге, бұл 2020 жылға қарағанда 37 871 тг өсім байқалды. Ер азаматтарымызда бұл көрсеткіш басқаша 2021 ж. 281 239 теңге, 2020 жылға қарағанда 37 715 теңгеге тең айырмашылықты құрады. 2021 ж. айырмашылықтың абсолюттік мәнінің орта есебі 61 079 теңгені құрап, гендерлік алшақтық 21,7%-ды, 2020 ж. 25%-ды құрап отыр. Сонымен қатар ерлер мен әйелдердің арақатынасындағы айырмасын Ұлттық статистика бюросы салыстырған.

Кесте 4 – 2018–2021 жж. қазақстандық ерлер мен әйелдердің жұмыспен қамту сапасын өлшеу көрсеткіштері

Жынысы	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.	2021 ж.
Басшылар және мемлекеттік қызметшілер				
Ерлер (%)	58,8	57,0	58,9	61,0
Әйелдер (%)	41,2	43,0	41,1	39,0
Кәсіби мамандар				
Ерлер (%)	35,9	35,3	35,2	35,7
Әйелдер (%)	64,1	64,5	64,8	64,3
Техник мамандар және басқа да кәсіби көмекші персонал				
Ерлер (%)	45,8	44,9	45,6	45,7
Әйелдер (%)	54,2	55,1	54,1	54,3
Әкімшілендіру саласындағы қызметшілерайналысатын қызметшілер				
Ерлер (%)	37,0	36,9	37,0	36,1
Әйелдер (%)	63,0	63,1	63,0	63,9
Қызмет көрсету және сауда саласының жұмыскерлері				
Ерлер (%)	39,4	40,3	41,2	40,8
Әйелдер (%)	60,6	59,7	58,8	59,2
Фермерлер және ауыл мен орман шаруашылығының, балық шаруашылығының және балық аулау жұмысшылары				
Ерлер (%)	56,2	57,9	58,5	58,0
Әйелдер (%)	43,8	42,1	41,5	42,0
Өнеркәсіп, құрылыс, көлік және басқа тектес қызметтердің жұмысшылары				
Ерлер (%)	87,6	89,0	88,6	88,4
Әйелдер (%)	12,4	11,0	11,4	11,6
Біліктілігі жоқ жұмысшылар				
Ерлер (%)	45,3	46,0	46,3	45,8
Әйелдер (%)	54,7	54,0	53,7	54,2
Басқа топтарға кірмейтін жұмыскерлер				
Ерлер (%)	80,1	77,1	78,9	83,4
Әйелдер (%)	19,9	22,9	21,1	16,6
Ескертпе: [30] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған.				

4-кестеден еліміздегі ер азаматтарымыз бен әйел азаматшаларымыздың жұмыспен қамту көрсеткішінде біршама айырмашылықтарды байқаймыз. 2021 ж. ер азаматтардың үлесіне тән салалары: басшылық саласы 61,0% (2018 ж. – 58,8%), кәсіби мамандар 35,7% (2018 ж. – 35,9%), техникалық мамандықтар иесі 45,7% (2018 ж. – 45,8%), әкімшілік сала қызметкерлері 36,1% (2018 ж. – 37,0%), қызмет көрсету мен саудада 77,2% (2020 ж. – 39,4%), ауыл шаруашылығының мамандары 58,0% (2018 ж. – 56,2%), өнеркәсіп пен құрылыста 88,4% (2018 ж. – 87,6%), біліктілігі жоқ қызметкерлер 45,8% (2018 ж. – 45,3%), басқада топтағы қызметкерлер 83,4% (2018 ж. – 80,1%). Кестеден көріп отырғанымыздай жоғары үлесті қызмет көрсету мен сауда, өнеркәсіп пен құрылысты, сонымен қатар ерекше атап өту керектігі ол басшылықта ер азаматтарымыз жұмыспен қамтылған. Әйел азаматшаларымыздың үлесі: өздерінің кәсіп саласында 64,3% (2018 ж. – 64,1%), әкімшілік саласында ерлерге қарағанда басымдығы 63,9% (2018 ж. – 63,0%), денсаулық сақтау және халыққа әлеуметтік қызмет көрсету сияқты салаларда 59,2% (2018 ж. – 60,6%) құрайды. Нәтижесінде байқайтынымыз ер азаматтарға қарғанда әйел

азаматшаларымызды жұмыспен қамту деңгейі төмен. 2018–2021 жж. аралығындағы өзгеріс шамасы аса көп емес.

2019–2020 жж. әлемді шарпыған «COVID-19» пандемиясы әрбір елдің ішкі проблемаларын ашып көрсетті. Азаматтарымыздың қашықтықтан жұмыс жасауы мемлекеттік сала қызметкерлерінің ішінен яғни мемлекеттік аппаратты қысқартуға болатынын байқатты. Мұндай жағдай мемлекеттік қызмет саласының даму тарихындағы алғашқы құбылыс еді. Осы тұрғыда ел Президенті 2020 жылдың көктеміндегі жолдауында 2 жыл ішінде мемлекеттік аппаратты 25 пайызға қысқартуды тапсырған болатын.

Кесте 5 – Қазақстанның 2022 жылғы мемлекеттік қызметкерлердің штаттық саны мен нақты санының айырмасы

Негізгі көрсеткіштер	2022 ж.	Негізгі көрсеткіштер	2022 ж.
Мемлекеттік қызметшілердің штат саны	88321	Мемлекеттік қызметшілердің нақты саны	82793
Әкімшілік мемлекеттік қызметкерлер	87567	Әкімшілік мемлекеттік қызметкерлер	82056
Саяси мемлекеттік қызметкерлер	754	Саяси мемлекеттік қызметкерлер	737

Ескертпе: [31] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған.

5-кестеден көріп отырғанымыздай 2022 ж. мемлекеттік қызметшілердің штаттық саны 88321 адам санын құрады. Бұл өз кезегінде қызметкерлердің нақты саны штат санынан 5528 бірлікке кем, яғни 6,4 % қысқарғанын байқауға болады. 2021 ж. мемлекеттік штат санының қысқаруы мемлекет басшысының тапсырмасына сай 15 % немесе 9589 адам саны қысқарды. Жұмыстан босаған мемлекеттік қызметкерлерді әлеуметтік қорғау шаралары, яғни жәрдемақысы 1720 қызметкерге 4 айлық жалақы мөлшерінде төленді.

Сарапшылар екі жыл ішіндегі мемлекеттік қызметкерлердің төрттен бірі жұмыссыз қалады деген болжам жасады. Бұл қазіргі мемлекеттің саяси әлеуметтік жағдайында қауіпті болуы мүмкін. Мемлекеттік аппаратты оңтайландыру тиімді екеніне сөз жоқ. Бірақ адам санын қысқарту жұмыссыздықтың санының жоғарылауымен сипатталатын заңдылық. Әлемдік тәжірибеден байқайтынымыз мемлекеттік қызметкерлердің жалақысы нарықтан төмен төленетіні рас, дегенмен уақытылы тұрақты түрде төленіп отырады. Сол үшін азаматтар тұрақтылық үшін қызығады. Мемлекет кәсіпкерлікті дамыту арқылы жұмыс орындарын ашуды көздесе, екінші жағынан жасанды түрде жұмыссыздық тудырып отырмаймызба деген ой қалыптасады. Мемлекеттік қызметкерлерді қысқарту нәтижесінде мыңдаған азаматтарымыздың жұмыссыз қалу ықтималдығы өте жоғары. Егер әкімшілік мемлекеттік қызметкерлерден көрі, саяси қызметкерлерді қысқартсақ экономикамызға зияны шамалы болары сөзсіз. Егер жалғыз табысы мен отбасын асырап отырған қатардағы әкімшілік қызметкерлерді қысқартсақ экономиканың қиын жағдайда қалуымен қатар еліміздегі үлкен әлеуметтік негізгі проблемаға тап боламыз ба деген тұжырым қалыптасады.

Қорытынды

Жалпы зерттеуімізден байқайтынымыз елімізде халықтың табысын арттыру мақсатында қабылданған бағдарламалар жеткілікті. Дегенмен тұрғындарымыздың табысының қазіргі жағдайы көңіл көншітетін жағдайда емес екенін байқаймыз. Соңғы он жылдықта номиналды табысы тұрақты оң динамикасына қарамастан халықтың нақты табысының төмендеуін көріп отырмыз (2019 ж. халықтың табысы 6,4%, 2022 ж. 3,5%) бұны мамандар экономикалық өсімнің тежелуімен және жоғары инфляциямен байланыстырады. Мысалы еліміздің экономикалық өсімі 2020 ж. 2,5% болса, 2022 ж. 2,7% құрап отыр. Инфляция 2020 ж. 7,5%, 2021 ж. 8,4% құрағанымен 2022 ж. азық түлік инфляциясы 25,3 % құрады [32].

Бұл өз кезегінде халықтың төмен аз қамтылған топтарына кері әсер етті. Сонымен қатар еліміздегі халықтың нақты табысының негізгі мәселесі ретінде тұрғындардың өзін-өзі жұмыспен қамтудың жоғарғы үлесін байқаймыз. Зерттеуімізде халық табысының біркелкі бөлінбеуі байқалды. Ауыл мен қала және ерлер мен әйелдер арасындағы теңсіздіктің жоғары деңгейі

көрніс тапты. Елімізде халықтың басым көпшілігі өзін-өзі жұмыспен қамту есебінен жұмыс істейтін кедейліктің өсуіне алып келуде яғни өнімсіз жұмыспен айналысатын тұлғалардың көпшілігі байқалуда. Өзін-өзі жұмыспен қамтығандар жеткілікті табыс ала алмайды.

Мемлекеттік аппараттың штаттық бірлігін қысқарту (8000 мың) көзделген. Жұмыс орындарының үлесі 2021 ж. 8% құрады. Сонымен қатар саяси қызметкерлердің зейнетке шығу есебінен 1000-нан астам азаматтарымыз босатылды. 6000-ға жуық мемлекеттік қызметкерлер әр түрлі себептермен басқа жеке құрылымға ауысады екен. Еңбек кодексіне сәйкес қысқартуға жатпайтын тұлғалар 3 жасқа дейінгі бала тәрбиесіндегі аналар, жүкті әйелдер, сонымен қатар зейнеткерлікке 2 жылдан аз қалған азаматтар болып табылады.

Зерттеуімізді қорытындылай келе келесідей ұсыныстар берілді:

- ◆ мемлекет жергілікті өзін-өзі басқару саясатын жүзеге асыру барысында әрбір аумақтың өңірлік жұмыспен қамту жоспарын жасау;

- ◆ оңтайландыру мәселесін қайта қарап жаңадан қабылданған қызметкерлерді моратори жасау;

- ◆ ауыл мен қала және ерлер мен әйел азаматтардың табыстарын теңестіруде үкіметтік жобалар жасау;

- ◆ халықты әлеуметтік қолдау аясында табыс денгейін арттыратын шараларды жүйелеу қажет.

Жалпы мақаланы зерттеп қорытындылай келе, халықты әлеуметтік қамсыздандыру бойынша шаралардың орындалуын қамтамасыз етпесе, еліміздегі тұрғындардың аз қамтылған топтары қатарының үлесін жылдан жылға толықтыра беретіні анық. Халықтың нақты табысының төмендігі, өзін-өзі қамтитындар санының өсуі, мақсатты көрсеткіштерге қол жеткізбеу тәуекелінің жоғарылауына алып келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 ҚР Президенті Қ.К. Тоқаевтың Қазақстан халқына арнаған жолдауы Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі 1.09.2022. URL: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylygy-1-kyrkuiek (өтініш берілген күн: 09.02.2023)

2 Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы № 636 жарлығы Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспары. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1800000636> (өтініш берілген күн: 01.02.2023)

3 ҚР Президенті Қ.К. Тоқаевтың Қазақстан халқына арнаған жолдауы Халық бірлігі және жүйелі реформа-ел өркендеуінің берік негізі 01.09.2021. URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaev-kazakstan-halkyna-zholdauyn-zhariyalady-181635> (өтініш берілген күн: 10.02.2023)

4 ҚР Президенті Қ.К. Тоқаевтың Қазақстан халқына арнаған жолдауы Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам. 01.09.2022. URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416> (өтініш берілген күн: 10.02.2023)

5 Titmuss R.M. Social Policy. An introduction // London: George Allen&Unwin, 1974. URL: wordpress.com

6 Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism // Princeton: Princeton University Press, 1990. URL: https://www.researchgate.net/publication/243774920_The_Three_Worlds_Of_Welfare_Capitalism

7 Дробозина Л.А. Финансы. Денежное обращение. Кредит. Учебник для вузов // М.: Финансы, ЮНИТИ, 2000. – С. 357–360.

8 Benabou R., Ok E.A. Social mobility and the demand for redistribution: The POUM hypothesis // Quarterly Journal of Economics, May 2001. URL: <https://rbenabou.scholar.princeton.edu/sites/g/files/toruqf3331/files/rbenabou/files/d8zkme3.pdf>

9 Holzmann R., Jorgensen S. Social risk management: A new conceptual framework for social protection, and beyond // International Tax and Public Finance, 2001. URL: https://www.researchgate.net/publication/5148552_Social_Risk_Management_A_New_Conceptual_Framework_for_Social_Protection

10 Huggett M., Parra J.C. How well does the U.S. social insurance system provide social insurance? // Journal of Political Economy. February 2010. URL: <https://ideas.repec.org/a/ucp/jpolec/v118y2010i1p76-112.html>

- 11 Wonik Kim. Social Risk and Social Insurance Political Demand for Unemployment Insurance // *Rationality and Society*, February 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/270706254_Social_Risk_and_Social_Insurance
- 12 Ehtisham Ahmad. SOCIAL SECURITY AND THE POOR: Choices for Developing Countries. URL: <https://www.jstor.org/stable/3986463>
- 13 Béland D., Cantillon B., Hick R., Moreira A. Social policy in the face of a global pandemic: policy responses to the COVID-19 crisis. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/spol.12718>
- 14 Cai F., Zhang D., Liu Y. The impact of COVID-19 on the Chinese labor market: a comprehensive analysis based on the individual tracking survey. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666933121000484>
- 15 Gentilini U., Almenfi M., Dale P. Social protection and jobs responses to COVID-19: a real-time review of country measures. “Living paper” version // Washington DC: World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/33635>
- 16 Wong C., Qian J. COVID-19 highlights need to strengthen China’s social safety net (I): the unemployment insurance scheme. URL: <https://research.nus.edu.sg/eai/wp-content/uploads/sites/2/2020/12/EAIBB-No.-1572-COVID-19-and-Chinas-social-safety-net-I-2.pdf>
- 17 Яшина Н.И., Рубцова Е.М., Гришунина И.А., Яшин С.Н. Эффективность финансирования государственных программ как инструмент политики финансовой стабилизации территорий // *Региональная экономика и управление*. – 2020. – № 4(64). – С.1–16.
- 18 Малеева Т.М., Овчарова Л.Н., Брджак А.Я., Зубаревич Н.В., Пишняк А.И., Попова Д.О., Синявская О.В. Социальная поддержка: уроки кризисов и векторы модернизации // М.: Издательство «Дело» РАНХ. – 2010. – 336 с.
- 19 Мисихина С.Г. Социальная поддержка уязвимых групп населения // М.: Издательство Института Гайдара. – 2011. – 92 с.
- 20 Ракитский Б. Социальная защищенность и ее типы // *Вопросы экономики*. – 1993. – № 7. – С. 5.
- 21 Сулейманова Г.В. Право социального обеспечения. – Москва: Юрайт, 2016. – С. 19–27.
- 22 Юдин В.П. Социальная защита: понятие, сущность, границы // Казань, 1995. – 121 с.
- 23 Татибеков Б. Пути совершенствования системы социального страхования от потери работы // *Труд в Казахстане*. – 2006. – № 6. – С. 16–17.
- 24 Sato Y. Administrative evaluation and public sector reform: an analytic hierarchy process approach. URL: https://www.researchgate.net/publication/227804902_Administrative_evaluation_and_public_sector_reform_An_analytic_hierarchy_process_approach
- 25 Қазақстан Республикасы стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігінің ұлттық статистика бюросы // Қазақстан Республикасындағы еңбек нарығының негізгі индикаторлары (2022 ж. IV тоқсан). URL: <https://new.stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-empt-unempl/publications/9211> (өтініш берілген күн: 01.02.2023)
- 26 Қазақстан Республикасы стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігінің ұлттық статистика бюросы // Қазақстан Республикасындағы қызметкерлердің саны және жалақысы (2022 ж. IV тоқсан). URL: <https://new.stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-wags/publications/9188/> (өтініш берілген күн: 10.02.2023)
- 27 Жеке тұлғалардың банкроттығы туралы заң жобасы // URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/pavlodar-zhelezinka/press/news/details/485985?lang=kk&ysclid=ley59syhyc665228097> (өтініш берілген күн: 02.02.2023)
- 28 Қазақстан Республикасы стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігінің ұлттық статистика бюросы // Тұрмыс деңгейі статистикасы. URL: <https://new.stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-life/> (өтініш берілген күн: 01.02.2023)
- 29 Қазақстан Республикасы стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігінің ұлттық статистика бюросы // Жалақы және еңбек жағдайы. URL: <https://new.stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-wags/> (өтініш берілген күн: 10.02.2023)
- 30 Қазақстан Республикасы стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігінің ұлттық статистика бюросы. URL: <https://stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-life/publications/9468/> (өтініш берілген күн: 19.02.2023)
- 31 Агентство по делам государственной службы Казахстана. АДГС РК подвело итоги работы за 2022 год. – 2022. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qyzmet/documents/details/307381?lang=kk&ysclid=lgahao91lw300464852> (өтініш берілген күн: 01.04.2023)
- 32 Халықтың табысын арттырудың 2029 жылға дейінгі бағдарламасы. Кешенді жоспарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 14 сәуірдегі № 218 Қаулысы. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000218#z13> (өтініш берілген күн: 01.03.2023)

REFERENCES

- 1 QR Prezidenti Q.K. Toqaevtyñ Qazaqstan halqyna arnağan joldaуy Jaña jaǵdaıdaǵy Qazaqstan: 1s-qimyl kezeñi 1.09.2022. URL: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylygy-1-kyrkuiek (ötiniş berilgen kün: 09.02.2023). (In Kazakh).
- 2 Qazaqstan Respublikasy Prezidentiniñ 2018 jylǵy 15 aqpandaǵy № 636 jarlyǵy Qazaqstan Respublikasynyñ 2025 jylǵa deingi ülttyq damu jospary. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1800000636> (ötiniş berilgen kün: 01.02.2023). (In Kazakh).
- 3 QR Prezidenti Q.K. Toqaevtyñ Qazaqstan halqyna arnağan joldaуy Halyq birligi jáne júieli reforma-el örkendeuiniñ berik negizi 01.09.2021. URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaev-kazakstan-halkyna-zholdauyn-zhariyalady-181635> (ötiniş berilgen kün: 10.02.2023). (In Kazakh).
- 4 QR Prezidenti Q.K. Toqaevtyñ Qazaqstan halqyna arnağan joldaуy Ädiletti memleket. Birtütas ült. Berekeli qoǵam. 01.09.2022. URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416> (ötiniş berilgen kün: 10.02.2023). (In Kazakh).
- 5 Titmuss R.M. (1974) Social Policy. An introduction // London: George Allen&Unwin, URL: [wordpress.com](https://www.wordpress.com). (In English).
- 6 Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism // Princeton: Princeton University Press, 1990. URL: https://www.researchgate.net/publication/243774920_The_Three_Worlds_Of_Welfare_Capitalism
- 7 Drobozina L.A. (2000) Finansy. Denezhnoe obrashhenie. Kredit. Uchebnik dlja vuzov // M.: Finansy, JuNITI. P. 357–360. (In Russian).
- 8 Benabou R., Ok E.A. Social mobility and the demand for redistribution: The POUM hypothesis // Quarterly Journal of Economics, May 2001. URL: <https://rbenabou.scholar.princeton.edu/sites/g/files/toruqf3331/files/rbenabou/files/d8zkmee3.pdf>. (In English).
- 9 Holzmann R., Jorgensen S. Social risk management: A new conceptual framework for social protection, and beyond // International Tax and Public Finance, 2001. URL: https://www.researchgate.net/publication/5148552_Social_Risk_Management_A_New_Conceptual_Framework_for_Social_Protection. (In English).
- 10 Huggett M., Parra J.C. How well does the U.S. social insurance system provide social insurance? // Journal of Political Economy. February 2010. URL: <https://ideas.repec.org/a/ucp/jpolec/v118y2010i1p76-112.html>. (In English).
- 11 Wonik Kim. Social Risk and Social Insurance Political Demand for Unemployment Insurance // Rationality and Society, February 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/270706254_Social_Risk_and_Social_Insurance. (In English).
- 12 Ehtisham Ahmad. SOCIAL SECURITY AND THE POOR: Choices for Developing Countries. URL: <https://www.jstor.org/stable/3986463>. (In English).
- 13 Béland D., Cantillon B., Hick R., Moreira A. Social policy in the face of a global pandemic: policy responses to the COVID-19 crisis. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/spol.12718>. (In English).
- 14 Cai F., Zhang D., Liu Y. The impact of COVID-19 on the Chinese labor market: a comprehensive analysis based on the individual tracking survey. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666933121000484>. (In English).
- 15 Gentilini U., Almenfi M., Dale P. Social protection and jobs responses to COVID-19: a real-time review of country measures. “Living paper” version // Washington DC: World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/33635>. (In English).
- 16 Wong C., Qian J. COVID-19 highlights need to strengthen China’s social safety net (I): the unemployment insurance scheme. URL: <https://research.nus.edu.sg/eai/wp-content/uploads/sites/2/2020/12/EAIBB-No.-1572-COVID-19-and-Chinas-social-safety-net-I-2.pdf>. (In English).
- 17 Jashina N.I., Rubcova E.M., Grishunina I.A., Jashin S.N. (2020) Jeftektivnost’ finansirovaniya gosudarstvennyh programm kak instrument politiki finansovoj stabilizacii territorij // Regional’naja jekonomika i upravlenie. No. 4(64). P. 1–16. (In Russian).
- 18 Maleeva T.M., Ovcharova L.N., Brkdjak A.Ja., Zubarevich N.V., Pishnjak A.I., Popova D.O., Sinjavskaja O.V. (2010) Social’naja podderzhka: uroki krizisov i vektory modernizacii // M.: Izdatel’stvo «Delo» RANH. 336 p. (In Russian).
- 19 Misihina S.G. (2011) Social’naja podderzhka ujazvimyh grupp naselenija // M.: Izdatel’stvo Instituta Gajdara. 92 p. (In Russian).
- 20 Rakitskij B. (1993) Social’naja zashhishennost’ i ee tipy // Voprosy jekonomiki. No. 7. P. 5. (In Russian).
- 21 Sulejmanova G.V. (2016) Pravo social’nogo obespechenija. Moskva: Jurajt. P. 19–27. (In Russian).

- 22 Judin V.P. (1995) Social'naja zashhita: ponjatie, sushhnost', granicy // Kazan'. 121 p. (In Russian).
- 23 Tatibekov B. (2006) Puti sovershenstvovaniya sistemy social'nogo strahovaniya ot poteri raboty // Trud v Kazahstane. No. 6. P. 16–17. (In Russian).
- 24 Sato Y. Administrative evaluation and public sector reform: an analytic hierarchy process approach. URL: https://www.researchgate.net/publication/227804902_Administrative_evaluation_and_public_sector_reform_An_analytic_hierarchy_process_approach. (In English).
- 25 Qazaqstan Respublikasy strategialyq josparlau jäne reformalar jönindegi agenttığınıñ ülttyq statistika bürosy // Qazaqstan Respublikasyndaғы еңбек naryғыnyñ negizgi indikatorlary (2022 j. IV toqсан). URL: <https://new.stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-empt-unempl/publications/9211> (ötiniş berilgen күn: 01.02.2023). (In Kazakh).
- 26 Qazaqstan Respublikasy strategialyq josparlau jäne reformalar jönindegi agenttığınıñ ülttyq statistika bürosy // Qazaqstan Respublikasyndaғы qyzmetkerlerdiñ sany jäne jalaqysy (2022 j. IV toqсан). URL: <https://new.stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-wags/publications/9188/> (ötiniş berilgen күn: 10.02.2023). (In Kazakh).
- 27 Jeke tülğalardyñ bankrottyғы turaly zañ jobasy // URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/pavlodar-zhelezinka/press/news/details/485985?lang=kk&ysclid=ley59syhyc665228097> (ötiniş berilgen күn: 02.02.2023). (In Kazakh).
- 28 Qazaqstan Respublikasy strategialyq josparlau jäne reformalar jönindegi agenttığınıñ ülttyq statistika bürosy // Tүrmys deñgei statistikasy. URL: <https://new.stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-life/> (ötiniş berilgen күn: 01.02.2023). (In Kazakh).
- 29 Qazaqstan Respublikasy strategialyq josparlau jäne reformalar jönindegi agenttığınıñ ülttyq statistika bürosy // Jalaqy jäne еңбек jaғдай. URL: <https://new.stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-wags/> (ötiniş berilgen күn: 10.02.2023). (In Kazakh).
- 30 Qazaqstan Respublikasy strategialyq josparlau jäne reformalar jönindegi agenttığınıñ ülttyq statistika bürosy. URL: <https://stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-life/publications/9468/> (ötiniş berilgen күn: 19.02.2023). (In Kazakh).
- 31 Agentstvo po delam gosudarstvennoj sluzhby Kazahstana. ADGS RK podvelo itogi raboty za 2022 god. – 2022. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qyzmet/documents/details/307381?lang=kk&ysclid=lgahao91lw300464852> (ötinish berilgen күn: 01.04.2023). (In Russian).
- 32 Halyqtyñ tabysyn arttyrudyñ 2029 jylğa deingi baғdarlamasy. Keşendi josparyn bekitu turaly Qazaqstan Respublikasy Ükimetiniñ 2022 jylғы 14 säuirdegi No. 218 Qaulysy. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000218#z13> (ötiniş berilgen күn: 01.03.2023). (In Kazakh).

Д.Х. БАСТЫКОВ,*¹

докторант.

*e-mail: dostiyar.bastykov@narxoz.kz

ORCID ID: 0000-0001-6735-352X

Я.А. ЕРАЛИЕВА,¹

PhD, профессор.

e-mail: yana.yeralyeva@narxoz.kz

ORCID ID: 0000-0002-2318-5920,

М.А. АЙТКАЗИНА,²

PhD, профессор.

e-mail: m.aitkazina@turand-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-8410-0900

¹Университет Нархоз,

г. Алматы, Казахстан

²Алматинский технологический университет,

г. Алматы, Казахстан

СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА ГОСУДАРСТВА И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА УРОВЕНЬ БЕЗРАБОТИЦЫ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Процесс становления системы социальной поддержки населения в Казахстане связан с глубокими социально-экономическими реформами. Последние программные документы, принятые в РК, направлены не только на развитие человеческого капитала, повышение качества и уровня жизни населения, но и на усиление

социально-экономической защиты членов общества. Проведение адекватной социальной политики, направленной на повышение качества жизни населения, является одной из важнейших функций государства. Цель данного исследования заключается в рассмотрении проблем безработицы и бедности населения, социального неравенства, также влияния мер государственной политики на ее сокращение. Методами исследования послужили обзор, обобщение, статистический и количественный анализ. Информационной базой исследования являлись данные Национального статистического бюро, в которых отражались основные проблемы отечественного социального обеспечения. В ходе исследования было выявлено, что реализация проектов государства по повышению доходов населения не принесло ожидаемого эффекта. Проведенное исследование показало снижение реальных доходов населения при росте динамики номинального дохода, высокую долю неравенства доходов сельского и городского населения, и это связано с общим замедлением экономического роста и ростом инфляции. Кроме того, исследование выявило высокую долю самозанятого населения, которое, к сожалению, занято непродуктивной деятельностью, что в итоге приводит к росту бедности. В данных условиях необходимы систематизация мер социальной поддержки населения, реализация государственных проектов, выравнивающих доходы населения.

Ключевые слова: социальная политика, оптимизация, бедность, безработица, доход, средства к существованию.

D.H. BASTYKOV,*¹

PhD student.

*e-mail: dostiyar.bastykov@narxoz.kz

ORCID ID: 0000-0001-6735-352X

YA.A. YERALIYEVA,¹

PhD, professor.

e-mail: yana.yeralyeva@narxoz.kz

ORCID ID: 0000-0002-2318-5920

M.A. AITKAZINA,²

PhD, professor.

e-mail: m.aitkazina@turand.edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-8410-0900

¹Narxoz University,

Almaty, Kazakhstan

²Almaty Technological University,

Almaty, Kazakhstan

SOCIAL POLICY OF THE STATE AND ITS IMPACT ON THE UNEMPLOYMENT RATE IN KAZAKHSTAN

Abstract

The process of formation of the social support system in Kazakhstan is associated with profound socio-economic reforms. The latest policy documents adopted in Kazakhstan are aimed not only at developing human capital, improving the quality and standard of living of the population, but also at strengthening the socio-economic protection of members of society. Conducting an adequate social policy aimed at improving the quality of life of the population is one of the most important functions of the state. The purpose of this study is to consider the problems of unemployment and poverty, social inequality, as well as the impact of public policy measures to reduce it. The methods of research were review, generalization, statistical and quantitative analysis. The information base of the study was the data of the National Statistical Bureau, which reflected the main problems of domestic social security. In the course of the study it was revealed that the implementation of state projects to increase incomes of the population did not bring the expected effect. The study showed a decrease in the real income of the population with an increase in the dynamics of nominal income, a high proportion of income inequality between the rural and urban population, and this is associated with a general slowdown in economic growth and rising inflation. In addition, the study revealed a high proportion of the self-employed population, who are unfortunately engaged in unproductive activities, which ultimately leads to an increase in poverty. In these conditions it is necessary to systematize measures of social support of the population, implementation of state projects, equalizing incomes of the population.

Key words: social policy, optimization, poverty, unemployment, income, livelihood.